

УДК 378:005.6

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ ПІДГОТОВКОЮ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Бойко М.М., к. пед. н.,
доцент кафедри педагогіки й методики початкової та дошкільної освіти,
директор центру довузівської підготовки
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

У статті актуалізовано проблему програмно-цільового управління професійною підготовкою майбутнього вчителя. Окреслено відмінності програмно-цільового управління від традиційного. Розкрито особливості програмно-цільового підходу та обґрунтовано шляхи його реалізації в умовах кредитно-модульної системи навчання. Здійснено спробу довести, що такий підхід є одним з ефективних механізмів підвищення якості освітніх послуг у вищій школі.

Ключові слова: програмно-цільове управління, програмно-цільовий підхід, професійна підготовка, кредитно-модульна система, навчально-виховний процес, освітні послуги.

В статье актуализирована проблема программно-целевого управления профессиональной подготовкой будущих учителей. Определены различия программно-целевого управления и традиционного. Раскрыты особенности программно-целевого подхода и обоснованы пути его реализации в условиях кредитно-модульной системы обучения. Предпринята попытка доказать, что такой подход является одним из эффективных механизмов повышения качества образовательных услуг в высшей школе.

Ключевые слова: программно-целевое управление, программно-целевой подход, профессиональная подготовка, кредитно-модульная система, учебно-воспитательный процесс, образовательные услуги.

Boiko M.M. SOFTWARE-ORIENTED APPROACH TO MANAGEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

The article analyses the problem of program-oriented approach to management training of future teachers. It outlines the differences between the program-oriented approach and a traditional one. The features of a program-oriented approach are discussed and the ways of its implementation in a course credit transfer system, are substantiated. It has been proved that it is one of the most effective mechanisms for improving the quality of educational services at higher education institutions.

Key words: program-oriented management, target-oriented approach, training, course credit transfer system, educational process, educational services.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні відбувається зміна пріоритетів у системі професійної підготовки вчителя. Серед факторів, які це зумовили, можна виокремити дві групи чинників. Насамперед це процеси реформування системи вищої освіти, які відбуваються не тільки в Україні, але й у США та країнах Західної Європи. Ці процеси спонукають до переосмислення ролі майбутнього вчителя в новому столітті. Другу групу чинників у галузі національної освіти становлять соціально-педагогічні зміни, пов'язані з уведенням нових державних освітніх стандартів, переходом на європейський зміст та структуру освіти. Завдання, яке стоїть перед вищою педагогічною школою, полягає в навчанні професіоналів, які змогли б у майбутній професійній діяльності поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання й практичну підготовку, швидко адаптуватися до вимог інформаційного суспільства. На ключовій ролі учителя в сучасних і майбутніх продуктивних змінах в освіті наголошується в документах між-

народних організацій (ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Ради Європи, Європейської Комісії, Європейської асоціації педагогічної освіти тощо). Як засвідчує досвід розвинутих країн, у підготовці фахівця ключову роль відіграє програмно-цільовий підхід, який дає змогу ефективно поєднати програмні цілі зі шляхами їх досягнення, включаючи механізми державного й ринкового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема управління професійною підготовкою перебуває в центрі уваги багатьох науковців. У дослідженнях розглянуто актуальні проблеми впровадження теорії управління й освітнього менеджменту (А. Берг, Н. Вінер, У. Ешбі, Г. Клаус, Й. Кхол, Н. Коломінський, Ю. Конаржевський, В. Лазарев, О. Лебедев, О. Локшина, Р. Немов, Т. Піскунова, К. Помазан, М. Поташник, В. Олійник, Г. Сазоненко, Т. Сорочан, П. Третьяков, Є. Хриков, Т. Шамова, В. Шпалінський та ін.); теорії професійно-педагогічної підготовки (О. Абдулліна,

В. Беспалько, І. Богданова, В. Вакуленко, Н. Волкова, О. Глузман, А. Деркач, В. Жуковська, І. Зязюн, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Мороз, О. Осипова, Л. Пуховська, В. Семиченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Є. Шиянов, О. Цокур, В. Якунін та ін.). Проте незважаючи на інтенсивні дослідження щодо вдосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя, актуальною залишається проблема управління цією підготовкою.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття особливостей програмно-цільового підходу та обґрунтування шляхів його реалізації в процесі управління професійною підготовкою майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з ефективних механізмів розвитку пріоритетних напрямів науки й техніки, визнаним у всьому світі, є програмно-цільові методи або програмно-цільове управління науково-технологічним розвитком. Їхня ефективність обумовлена системним, інтегруючим характером: здійснюється не просте прогнозування майбутніх станів системи, а складання конкретної програми досягнення бажаних результатів.

Програмно-цільове управління виникло на Заході в 60-ті роки як реакція на недосконалість розробки перспективних планів. Проте підхід до управління за цілями відомий ще з часів Аристотеля: «Благо за всіх обставин залежить від дотримання двох умов: одна з них – правильне з'ясування завдань та кінцевої мети всякого роду діяльності; друга – пошук різних засобів, що ведуть до кінцевої мети» [5, с. 97].

В Україні програмно-цільовий підхід в управлінні педагогічними системами почав запроваджуватися лише в 90-ті роки. У цей час в освіті поширилась ідея «знаходження свого обличчя». Вона втілювалась у життя кожної окремої школи шляхом складання програми розвитку закладу, в основу якої були покладені ідеї, завдання, принципи та засади організації навчально-виховного процесу. Суть програмно-цільового підходу полягала в системному передбаченні можливих результатів діяльності навчального закладу та шляхів їх досягнення як на близьку, так і на далеку перспективу. Автором управління за цілями вважають відомого вченого й теоретика менеджменту П. Друкера, ідеї якого здобули подальший розвиток у працях У. Реддіна, К. Моландера, Г. Одіоме, Р. Каплана і Д. Нортонна [6–8].

Теоретично управління за цілями може бути реалізоване трьома способами: звичайне цільове управління, регламентне та програмно-цільове управління. Звичайне цільове управління передбачає визначення

керівником лише цілей діяльності та часу їх досягнення. При цьому конкретний механізм, за допомогою якого можна досягти мети, не визначається, що залишає широкий простір для ініціативи менеджерів середньої ланки та працівників, але не гарантує виконання поставлених завдань. Регламентне управління, навпаки, не захоплює ініціативи працівників. Воно полягає в визначенні керівником кінцевої мети управління й обмежень щодо параметрів та ресурсів, але не передбачає визначення конкретних строків досягнення мети. Програмно-цільове управління є найбільш відомим різновидом концепції управління за цілями. Воно (незалежно від рівня й об'єкта застосування) передбачає вплив суб'єкта управління на основі методології системного аналізу [2, с. 4].

У сучасній педагогічній практиці управління розглядають як технологічний процес. Це пов'язано з тим, що основні етапи управління (аналіз, планування, організація, контроль, регулювання), послідовно змінюючи один одного, утворюють управлінський цикл. Поєднання двох підходів (цільового та програмного) створює новий ефективний вид програмно-цільового управління, сутність якого полягає в досягненні стратегічних завдань через відповідні цільові програми розвитку. Програмно-цільове управління забезпечує пріоритет першочергових цілей і завдань, орієнтує на комплексний підхід у використанні ресурсів та на досягнення максимально дієвих результатів [1, с. 6]. Програмно-цільове управління – це додатковий механізм стратегічного управління, орієнтованого на стратегічну мету (за умов раціонального використання всіх наявних видів ресурсів). Реалізувати його можна за допомогою програмно-цільового підходу, який орієнтує на виконання завдання, що впливає зі стратегічної мети й потребує концентрації зусиль багатьох ланок для її втілення. Використання програмно-цільового підходу до планування діяльності навчального закладу дає можливість соціально зорієнтувати навчально-виховний процес, а саме: задовольняти освітні потреби згідно з гуманістичними засадами суспільства; здійснювати постійний пошук нових способів задоволення освітніх потреб, урахувати їх динаміку, запроваджувати інновації; відмовитися від освітніх програм, які суперечать інтересам споживачів; розробляти та запроваджувати ті програми, які враховують інтереси самого навчального закладу та є корисними для соціального розвитку регіону.

Використовуючи програмно-цільовий підхід, керівництво вишу визначає мету

управління, строки її досягнення, механізм реалізації поставлених завдань та параметри проміжних результатів. Окрім того, застосування програмно-цільового підходу дозволяє чітко визначити параметри оцінки управлінських рішень. Ключовими параметрами є: 1) відповідність меті управління; 2) відповідність запрограмованому методу досягнення мети; 3) відповідність запрограмованим термінам; 4) дотримання визначених обмежень та характеристик системи в проміжних ситуаціях.

Сутність програмно-цільового підходу полягає в тому, щоб до планування стратегій розвитку підходити як цілісної системи дій. Програми повинні бути дані відповіді на три запитання.

1. Що є зараз? – Вихідний стан системи.
2. Чого ми хочемо досягти в майбутньому? – Моделювання образу майбутнього.
3. Як це зробити? – Побудова плану дій щодо переходу від теперішнього стану до майбутнього.

Застосування програмно-цільового підходу потребує не тільки глибокого знання, розуміння його природи й сутності, а й уміння творчо використовувати його в конкретних ситуаціях, розробляючи детальні технологічні процедури: складання програм розвитку та їх реалізація відповідно до принципів програмно-цільової методології [3, с. 9]

Програма розвитку – це робочий документ для організації перспективної та поточної діяльності закладу, який містить відомості про вихідний стан вищого навчального закладу в цілому та його окремих підсистем; гіпотетичну модель закладу, бажану в майбутньому; опис змісту діяльності та послідовність дій, що приведуть до кінцевого результату. У програмі мають бути чітко визначені цілі, завдання, прогнозовані результати, збалансовані з кадровими та іншими умовами. Вона складається з таких компонентів: проблемного аналізу закладу освіти, концепції розвитку закладу, плану дій щодо підготовки конкурентоспроможного фахівця.

Програма розвитку відрізняється від традиційного стратегічного (перспективного) плану тим, що:

1) програми розвитку спрямовані на прогнозування змін, оновлення діяльності закладу освіти та вироблення стратегії розвитку, а плани спрямовані на забезпечення оптимального функціонування закладу освіти;

2) програми розвитку мають яскраву інноваційну спрямованість, забезпечують системність процесів упровадження нововведень, а плани реалізують етапність

розв'язання актуальних проблем, виконання соціального замовлення на освіту;

3) програми розвитку працюють на місію, створюють імідж закладу, а плани забезпечують виконання та узгодження завдань із вищими органами освіти.

Відповідно до системного підходу й основних принципів програмно-цільового підходу розробка і впровадження цільових програм здійснюється в такій послідовності:

- 1) визначення проблеми та формулювання цілей;
- 2) розробка й реалізація програми, спрямованої на досягнення цілей;
- 3) систематичний контроль за якістю та результатами дій, передбачених програмою;
- 4) оцінка отриманого результату.

У процесі управління професійною підготовкою майбутнього вчителя програмно-цільовий підхід можна подати як інтеграцію мети, завдань та відповідних кроків проектування. Для управління навчально-виховним процесом і покращення співпраці вишу з роботодавцями та для їх зацікавленості в такій роботі необхідно розробити комплексну програму професійної підготовки, яка була б професійно спрямована на всіх курсах (від першого до випускного), де кожна дисципліна повинна стати складовою професійної практичної підготовки (використовуючи сучасні технології під час проведення лекцій, семінарських і практичних занять; практик у загальноосвітніх закладах тощо). Студент повинен перетворитися з пасивного учасника навчально-виховного процесу в активного суб'єкта. Не всі нормативно-правові документи України, зокрема Міністерства освіти й науки, узгоджені з останньою редакцією Закону «Про вищу освіту». Вирішення цих проблем дасть змогу розвивати в майбутнього вчителя професійні компетентності: соціальну («ким працювати?»), професійну («що робити?»), методичну («як працювати?»), особисту («чому я можу це робити?»); формувати праксеологічні вміння. А створення принципово нового, прогресивного законодавства в галузі вищої освіти сприятиме перетворенню України в правову державу, що відповідатиме в якісному плані сучасним європейським вимогам [4, с. 16].

Програмно-цільовий підхід до професійної підготовки майбутніх учителів ґрунтується на суб'єктно-суб'єктній взаємодії студентів і професорсько-викладацького складу, результатом і головною метою якої є уніфікація й спрощення управлінської діяльності, створення умов для більш ефективного вирішення завдань навчально-виховного проце-

су в вищій школі, оптимізація роботи різних структурних підрозділів навчального закладу, спрямована на розв'язання проблем, що виникають у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. Реалізація програмно-цільового підходу в навчальному процесі вищого навчального закладу здійснюється в умовах кредитно-модульної системи. Її структура сприяє полегшенню визнання навчальних досягнень студентів через використання загальнорозумілої системи оцінювання (кредит і оцінка), а також забезпечується засобами для інтерпретації національної системи вищої освіти й базується на трьох ключових елементах: інформація (стосовно навчальних планів і програм), використання кредитів (для визначення навантаження на студента), об'єктивна оцінка навчальних досягнень студентів (за допомогою рейтингової системи оцінювання). Оскільки особливістю програмно-цільового підходу є пріоритет головної мети й орієнтація на кінцевий результат, він сприяє оптимізації управління професійною підготовкою майбутнього вчителя, що складається з таких стадій:

- передцільова: вивчення сучасного стану професійної підготовки майбутніх учителів і можливості вдосконалення системи в майбутньому, дослідження проблем ринку нових спеціальностей, можливості поєднання декількох спеціальностей тощо;

- цільова: постановка головної мети (підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців);

- програмна: розробка стратегії реалізації цілей (опис заходів і шляхів поетапного досягнення мети в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу, розробка на цій основі навчальних планів, робочих програм, використання технології рейтингової системи оцінювання, яка проявляється в розробці структури комплексного контролю знань та умінь студентів);

- організаційна: створення системи й органів управління, взаємодія ректорату, деканату, кафедр у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя (управління навчальною, виховною, навчально-методичною, науковою діяльністю, забезпечення навчального процесу необхідною матеріально-технічною базою);

- практична: реалізація програм структурними підрозділами (розробка планів роботи деканату (факультету, інституту), кафедр, Вченої ради факультету (інституту), студентської ради, які функціонують у ВНЗ);

- контролю та діагностики (проведення Вченої ради факультету (інституту), засі-

дання деканату (директорату), на яких розглядаються питання щодо виконання планів та програм, запланованих відповідними структурними підрозділами, здійснення проміжного та підсумкового контролю на базі застосування рейтингової системи оцінювання успішності, моніторинг якості освіти);

- отримання результату: підведення підсумків, корекція програм (робота з випускниками, зі школами, вивчення проблем молодих спеціалістів, що виникають під час їхньої професійної діяльності, корекція програми підготовки на цій основі). Така орієнтовна програма дозволить якісно підвищити рівень підготовки майбутнього вчителя в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу в вищій школі.

У рамках програмно-цільового підходу до оптимізації навчального процесу професійної підготовки майбутніх учителів можуть існувати чотири рівні розробки й реалізації програм:

- загальноуніверситетський рівень;
- факультетський (інститутський) рівень;
- груповий (кафедральний) рівень;
- особистісний рівень.

Кожна програма повинна містити відповіді на запитання: коли вона буде виконана; де буде реалізована; хто її виконає; якого результату потрібно досягти; які існують критерії реалізації цієї програми. У зв'язку з цим першочергове значення має питання про структуру програми, яка є комплексом виконавчих програм та програм управління [4, с. 16]. Оптимізація професійної підготовки в ВНЗ залежить від ефективності застосування програмно-цільового підходу до планування й управління, який відображений у змісті програм. Його результативність залежить від фахівців, котрі здійснюють виконання цих програм та прагнуть досягти поставленої мети, тобто бажаного результату.

Висновки з проведеного дослідження. У сучасній вищій школі для оптимізації професійної підготовки майбутніх фахівців все більш значущим стає програмно-цільовий підхід, основну роль у якому відіграють науково обґрунтовані цілі. Довівши свою ефективність у розв'язанні великих економічних і соціальних завдань, він успішно впроваджується в планування та в управління вирішенням проблем у професійній підготовці майбутнього вчителя, що існують у ВНЗ. Отже, програмно-цільове управління в діяльності загальноосвітнього навчального закладу – це одна з технологій управління, яка враховує потреби та запити всіх учасників навчально-виховного процесу.

Споживачам освітніх послуг програмно-цільове управління потрібне для того, щоб:

- свідомо здійснювати вибір навчального закладу;
- розширити можливості задоволення духовних, соціальних, особистісних потреб;
- отримати якісні освітні послуги;
- бути конкурентоспроможним на ринку праці.

Науково-педагогічним працівникам програмно-цільове управління потрібне для того, щоб:

- використати можливості для самореалізації;
- працювати з кращим результатом;
- досягти успіху в професійній діяльності.

Керівникам навчального закладу – для того, щоб:

- визначити стратегію розвитку вишу в нових соціально-економічних умовах;
- забезпечити вдосконалення навчально-виховного процесу;
- ефективніше використовувати матеріальні, фінансові та людські ресурси.

Застосування програмно-цільового підходу в вищій школі до управління професійною підготовкою майбутнього вчителя не тільки формує відповідну модель менеджменту, а й створює передумови для формування нової концепції програмно-цільової професійної підготовки майбутнього вчителя, найвищим пріоритетом якої є не короткострокові цілі, а цільова функція управління – стратегічний розвиток вищої освіти загалом. Цей підхід дозволить отримати чіткі критерії оцінки управлінських рішень і правильно визначити пріоритети, що зазвичай є суттєвою проблемою в плануванні та виконанні завдань навчаль-

но-виховного процесу в вищому навчальному закладі, а також дозволить уникнути невизначеності в оцінці результативності поставлених завдань. Водночас ефективність програмно-цільового підходу значно підвищиться, якщо його застосовувати й до менших за масштабом систем. Це пояснюється тим, що структурні підрозділи ВНЗ також є складними системами, що включають управлінські, наукові, суспільні, педагогічні підсистеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеевко Т. Структурно-функціональний аналіз управління якістю підготовки фахівців в університеті / Т. Алексеевко // Педагогіка та психологія : наук. зб. – Чернівці : Чернівецький університет, 2005. – Вип. 224. – С. 3–9.
2. Каплан Р. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон. – М. : Олимп-Бизнес, 2003. – С. 43–49.
3. Райзберг Б. Програмно-цільове планування й управління [Текст] / Б. Райзберг, А. Лобко. – М. : ИНФРА-М, 2002. – С. 8–10.
4. Тимошенко О. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах: автореф. дис... д-ра пед. Наук :13.00.04 / О. Тимошенко ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2009. – 36 с.
5. Янкович О. Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957–2008): [монографія] / [за ред. В. Чайки, О. Янкович]. – Тернопіль : Підручники й посібники, 2008. – 320 с.
6. Odiome G. MBO II: A system of Managerial Leadership for the 80's. Belmont, Calif.: Fearon Pitman. – 1979.
7. Reddin W. Effective Management by Objectives: The Team Approach. McGraw Hill. – 1971.
8. Freeman R. Strategic management: A stakeholder approach. Boston, Ma.: Pitman. – 1984.